

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 2

Hafta 3

Prof. Dr. Haluk SELVİ

TBMM HÜKÜMETİ'NE KARŞI TEPKİLER VE İÇ İSYANLAR

I. İsyanların Genel Sebepleri

Türk İstiklal Mücadelesi esnasında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birçok ayaklanmalar çıkmıştır. Bu isyan hareketlerini maksatları bakımından ikiye ayırmak gerekir: Saltanat ve hilafet makamının tehlikeye düştüğünü iddia ederek çıkarılan isyanlar ve Türk vatanını parçalayarak yeni bir devlet kurmaya yahut başka bir devletin egemenliğini benimsemeye yönelik amaçlarla çıkarılan isyan hareketleri. Bazen İstanbul hükûmetinin ve yabancıların kışkırtması, bazen de belli bir zümrenin önyak olması ile meydana gelmiş olan bu iki tip ayaklanmada ortak fikir millî hareketin başında bulunanların saltanata, Hilafet makamına ve şeriata düşman oldukları fikridir. Halkın bu üç kuruluşa çok değer verdiğini, bunlara karşı ters bir tutum içine giren her kişiye düşman gözü ile baktığını bilen kışkırtıcılar, akla gelebilecek her çareye başvurdular. Rütbe ve para dağıttılar, düşmanla işbirliği yaptılar, Kuvâ-yı Milliyecilerin asi olduklarını ilan ettiler, onlar haklarında fetva çıkardılar ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bu yolda propaganda faaliyetine giriştiler. Uzun savaş yıllarının insanlar üzerinde bırakmış olduğu sosyal ve psikolojik sebeplerin de bu isyanlar üzerindeki etkisi olduğu bilinmektedir.

Bundan dolayı henüz kuruluş halinde bulunan Ankara hükûmeti çok güç duruma düşmüştü. Çünkü hükûmet ayaklanmaları hızla bastırabilmek için, Yunanlılara karşı kullanılması gereken Türk kuvvetlerinden bir kısmını cepheye göndermiş hatta cepheden kuvvetler çekmeye mecbur kalmıştı. Bu yüzden de yurdun başka kesimleri düşman istilasına uğramıştı. Ayrıca bu iç isyanlar, askeri alan dışında siyasal, sosyal, ekonomik bakımdan ağır kayıplara neden olmuş ve millî bünyede önemli rahatsızlıklar doğmasına, kardeş kanının dökülmesine yol açmıştır.

Anzavur, Düzce, Bolu, Hendek, Adapazarı, Yenihan, Yozgat, Konya, Millî Aşireti, Ali Batı, Şeyh Eşref, Koçkiri, Cemil Çeto, Bozkır, Demirci Mehmet Efe, Pontus ayaklanmaları bu iç isyanların en önemlileri arasında yer alır. Bu ayaklanmaları bastırmakta mühim rol oynayan Çerkes Ethem de daha sonra isyan etmiştir.

Düşmana karşı durabilmek için, cephe gerisinin güvencede olmasını zorunlu gören Mustafa Kemal Paşa, öncelikle iç isyanların bastırılmasına, ülkede iç güvenliğin sağlanmasına son derece önem vermiştir. Bu konuda gerekli tedbirler alınmıştır. Bir yandan vatana ihanet yasası

ıkarılırken, öbür yandan da i isyanları bastırmada kullanılmak üzere Seyyar Jandarma M frezeleri oluşturulmuş, halkın millî mücadelenin yanında yer almasını sağlamak için propaganda harek tına büyük bir önem verilmiştir. Alınan  nlemler kısa sürede sonuçlarını vermiş, daha fazla kardeş kanının boşuna akıtılması önlenmiş ve isyanlar bastırılmıştır.

Kuvâ-yı Milliyecilerin, kurtuluşu sağlamak amacıyla türlü sıkıntılara katlandıkları ve çeşitli çarelere başvurdukları sıralarda İstanbul h k meti de boş durmadı. 1 Mayıs 1920’de Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları İstanbul’daki sıkıyönetim mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırıldılar. Kuvâ-yı Milliye’ye karşı savaşmak için Osmanlı h k metince 18 Nisan 1920’de Kuvâ-yı  nzibatiye teşkilatı kuruldu.  ngilizlerin yardımı ile ve hızlı çalışmalar sonunda hazırlıklarını bitiren Kuvâ-yı  nzibatiye’den bazı birlikler 8 Mayıs’ta  zmit’e geldi. Geyve Boğazı’nda millî kuvvetlere saldıran Kuvâ-yı  nzibatiye birlikleri, Ali Fuat Paşa tarafından mağlup edildi. Bu birlik mensuplarının önemli bir kısmı Kuvâ-yı  nzibatiye’den ayrılarak millî kuvvetlere katıldı. Böylece Hilafet Ordusu’nun gücü azalmış ve millî kuvvetler  zmit’e kadar ilerlemişlerdir.

İşte bazıları doğrudan doğruya Kuvâ-yı Milliye’nin yok edilmesini, bazıları da memleketin bütünlüğünün parçalanmasını amaç edinen bu isyanların başlıcaları şunlardır:

II. Başlıca İç İsyanlar

A. Ahmet Anzavur İsyanı

Kurtuluş Savaşı'nda millî cepheleeri arkadan vurmak için çıkarılan ayaklanmalardan biri Anzavur ayaklanması idi. Emekli bir subay olan Ahmet Anzavur, bölgede taraftar toplamak ve kuvvetlenmek için Biga, Gönen, Manyas civarında asker toplamaya çalıştı. İsyanın üç amacı vardı:

a) Yunanlılara karşı Ayvalık, Edremit taraflarında kurulan millî cepheleeri arkadan vurmak.

b) Balıkesir Kongresi'nin halk üzerindeki etkisini azaltmak.

c) Çanakkale Boğazı ve millî kuvvetler arasında bir tampon bölge oluşturmak.

Anzavur, 1919 yılının Ekim-Kasım aylarında asker toplama faaliyetlerini yoğunlaştırdı. O'nun Biga-Bandırma, Susurluk yöresindeki faaliyetleri Kuvâ-yı Milliye'yi bir müddet meşgul etti. 25 Ekim- 30 Kasım 1919 tarihleri arasındaki Anzavur'un birinci hareketi, Yarbay Rahmi Bey ve Ethem Bey'in birlikleri tarafından bastırıldı.

14 Mayıs 1920'de Yenihan isyanı başlamış, 13 Mayıs'ta da Anzavur, Eskişehir-İstanbul yolunu açmak üzere Geyve Boğazı'ndaki millî kuvvetlere saldırmıştı. O gün yapılan saldırı pek başarılı olamadı, ama 17 Mayıs'ta Geyve istasyonuna karşı yapılan baskın millî kuvvetleri bir an çok güç duruma düşürdü. Bununla beraber yardımcı birliklerin tam zamanında yetişmesi durumun düzelmesine ve Anzavur kuvvetlerinin çekilmesine sebep oldu.

Kuvâ-yı Milliye'nin Sapanca-Adapazarı ve Hendek doğrultusundaki taarruzu 23 Mayıs'ta başladı ve hızla gelişti. Kuvâ-yı İnzibatiye ile birlikte hareket etmekte olan asiler kısa zamanda yenildiler.

Anzavur'un Sapanca-Adapazarı hattına doğru ilerlediği sıralarda Düzce ve Hendek çevresinde de millî kuvvetlere karşı bir hareket başlatılmıştı. Bu bölgenin ellerinde bulunması İngilizler açısından büyük önem taşıyordu. Çünkü İstanbul ile Anadolu arasındaki tek demir yolu bağlantısı Sapanca ve Geyve'den geçiyordu. Düzce ayaklanması Beypazarı'na kadar yayılmış, fakat 31 Mayıs 1919 tarihinde bastırılmıştır. Bu karışıklıkların çıkarılmasında İngiliz propagandası oldukça etkilidir.

B. Yenihan (Yıldızeli) İsyanı

Devlete karşı suç işlemiş sabıkalılardan Postacı Nazım ve Çerkes Kara Mustafa tarafından çıkarılmıştır. Birtakım katiller ve Çerkeslerle işbirliği yapmış olan Nazım 1920 Nisanında Çapanoğlu ile de münasebet kurmuştu. Nazım, kendisine “Gönüllü Halife Ordusu Kumandanı” adını takmış, etrafına toplananlarla birlikte 14 Mayıs 1920’de harekete geçmişti. Bu olayın bastırılabilmesi için bu tarihlerde ne Sivas, ne de Tokat’ta yeteri kadar kuvvet vardı. Nitekim ayaklama birdenbire Yıldızeli’ni hatta Sivas’ı tehdit etmeye başladı. Asiler karşısında millî kuvvetler başarılı olamadılar. Durum o kadar tehlikeli bir hal aldı ki 27 Mayıs’ta Erzurum’daki XV. Kolordu’dan yardım istemek zorunda kalındı. Öte taraftan asiler 6-7 Haziran gecesi Zile’ye saldırmış, Zile kalesine çekilmiş olan Çorum müfrezesi asilere teslim olmuş, bu suretle millî kuvvetler aleyhine bir durum hasıl olmuştu. Antep bölgesinden gelen Kılıç Ali Bey’in kuvvetleri ile Erzurum’dan gelen millî kuvvetler 12 Haziran 1920’de Zile’yi ele geçirip asayiş sağladılar.

C. Çapanoğlu İsyanı

Yozgat ve civarı halkının bir kısmı Millî Mücadele hareketini başından beri benimser görünmemişti. Bu bölgedeki ayaklanmaların doğmasında birinci derecede etkisi olanlar Çapanoğullarıdır. Yozgat mutasarrıfı Necip Bey Heyet-i Temsiliye tarafından verilen direktifleri yerine getirmiyordu. Onun bu tutumu Çapanoğullarının Kuvâ-yı Milliyeceilere karşı olan muhalefetini daha da arttırdı.

14 Mayıs 1920 günü Yozgat’ta yapılan at yarışları sırasında Çapanoğulları toplantılar düzenlemiş, birtakım kararlar almışlar ve halkı isyana hazırlamak üzere dağılmışlardı. Bunun üzerine Kuvâ-yı Milliyeceiler bazı tedbirler almayı lüzumlu görmüş, Kılıç Ali Bey’i 80 kişilik kuvvetiyle Yozgat bölgesine göndermiştir. Bu suretle Çapanoğullarını gözetiminde bulundurmak istemişlerdi. Bu durum üzerine Çapanoğullarından bazı beyler birtakım eşkıyayı başlarına toplayarak Yozgat’ı 14 Haziran 1920’de üç-dört saatlik bir çarpışmadan sonra işgal ettiler.

Ancak Ankara’nın Yozgat İsyanı’nı bastırabilecek kadar bir kuvveti olmadığı için bu iş Çerkes Ethem Bey’e verildi. 20 Haziran’da Ankara’dan ayrılan Ethem Bey, 23 Haziran sabahı Yozgat’a gelerek, şehre girmişti. Fakat, 22 Haziran’da başlamış olan Yunan taarruzu tehlikeli bir hal aldığı için Ethem Bey acele geri çağırıldı. Henüz isyanın elebaşlarından bir çoğu

yakalanmamıştı. İsyancılar 7 Eylül'de tekrar harekete geçtiler ve Zile'ye bağlı Ortaköy bucağını bastılar, Amasya ile Tokat arasındaki Çengelhan ve civarını yağma ettiler. Bunlara karşı çıkan jandarma ve mahalli millî kuvvetler başarılı olamadılar. Bunun üzerine İkinci Kuvve-i seyyare isyancıları yakalanmaya memur edilmiştir. İkinci Kuvve-i Seyyare 23 Eylül'de birtakım çeteleri bozguna uğrattı ise de büsbütün dağılmalarını sağlayamadı. Asiler küçük gruplar halinde faaliyetlerine devam etmişlerdi. Bununla beraber isyancıların hareketlerindeki şiddet yavaş yavaş sönmüş ve 30 Aralık 1920'den sonra büsbütün yok olmuştur.

D. Delibaş İsyanı

Bu isyanın başı olan kişini adı Delibaş Mehmet'tir. Millî Mücadele'ye başlangıçta taraftar iken, daha sonra karar değiştirmiş ve Millî Mücadele'nin karşısında yer almıştır.

Delibaş Mehmet etrafında topladığı 500 kadar asker kaçağı ile 2/3 Ekim 1920'de Çumra'yı basmıştı. Konya Valisi Haydar Bey bütün imkânlarını kullanarak isyanı söndürmeye çalışmış, XII. Kolordudan yardım istemiş fakat yardımcı kuvvetler zamanında yetişemediği için asilere boyun eğmişti. Bu kahramanca fakat çok az kuvvetle yapılan direnmeyi çöktükten sonra isyancılar Konya'yı hemen işgal etmişlerdir. Aynı günlerde asiler Akşehir ve Beyşehir'e de hâkim duruma geçmişler, kendilerine nasihat için gönderilen heyete ateş açmışlardı. Bu durum karşısında Ankara hükûmeti isyan bölgesine acele yeni kuvvetler yollamıştır. Delibaş Mehmet, elinde esir gibi tuttuğu Vali Haydar Bey'i anlaştırmak üzere gönderdiyse bir sonuç alamamış ve 6 Ekim'de Konya'yı Millî kuvvetlere terk etmek zorunda kalmıştı.

Daha sonraki günlerde Millî kuvvetler arka arkaya zaferler kazanmıştır. Böylece isyan önemi kaybetmiş ve Delibaş Mehmet önce Fransızlara sığınmış, daha sonra da Yunanlıların hizmetine girmiştir. Ankara'yı çok güç durumlara düşüren ayaklanmaların en önemlilerinden biri olan Delibaş Mehmet ayaklanması 15 Kasım 1920'de tamamıyla sona ermiştir.

E. Cemil Çeto Olayı

Mondros Mütarekesi'nden sonra Doğu Anadolu'da Kürtçülük hareketleri ve bir Kürdistan kurma hayali gün geçtikçe daha yaygın bir hale gelmişti. Çünkü bu hususun kökleşmesi ve gelişmesi için bir yandan İngilizler, diğer yandan da bazı aşiret başkanları büyük çabalar sarf etmiş, Kürtçülük fikirlerini kabul edenleri silahlandırmışlardı. Bununla beraber yabancıların kışkırtmaları ve dağıttıkları paralar, Kürt aşiretlerinin bütününe aynı fikir etrafında toplayamamıştı.

Öte yandan Bahtiyar aşireti reisi Cemil Çeto, başka birkaç aşiretle birleşerek Garzan bölgesinde bir huzursuzluk konusu olmuştu. Amacı, kendi bölgesinde bir Kürt teşekkülü meydana getirmektir. Ancak XIII. Kolordu'nun aldığı tedbirler karşısında hâkimiyeti devam edememiş, adamlarından bir kısmı yakalanmış, bir kısmı da kendisini terk etmiş olduğu için Cemil Çeto 4 oğlu ile birlikte 7 Haziran 1920'de teslim olmak zorunda kalmıştı.

F. Milli Aşireti'nin Ayaklanması

Tabi oldukları tarihten itibaren devlet otoritesinden uzak yaşamış olan Kürtlere karşı Osmanlı Devleti, her zaman toleranslı hareket etmeyi politikasına uygun görmüş ve ayrıca onlara devletin en yüksek makamlarını açık tutmuştu. Ancak bir yandan yabancı devletlerin kışkırtması ve yardımı, diğer yandan da Kürtçülük propagandalarının etkisi ile bazı aşiretler Kürt istiklalini gerçekleştirme çabası içine girmiş bulunuyorlardı. Millî aşireti bunların başında idi. Bu aşiretlerin başkanları güneyde İngiliz ve Fransızlarla gizli temas ve bağlantı kurmuş, harekete hazır bir duruma gelmişlerdi. Fransızlar, Urfa'yı yeniden ele geçirmek için harekete geçince bunu fırsat bilen aşiretler Siverek'e doğru ilerlemeye başladı. Buna karşı, Mardin'deki 5. Tümen görevlendirilip takviye edildi. Millî kuvvetler karşısında güç durumda kalan aşiret kuvvetleri Suriye'ye kaçmak zorunda kaldılar.

Bu aşiret mensupları, Suriye'de yeteri derecede hazırlandıktan sonra 24 Ağustos 1920'de 3.000 atlı ve 1.000 kadar piyadeden oluşan bir kuvvetle geri döndüler. Viranşehir çevresine kadar ilerlediler. Diğer yandan aman dilemek için geldiklerini söyleyerek ilgilileri aldattılar ve dağınık haldeki müfrezeleri yenerek 26 Ağustos'ta Viranşehir'i işgal ettiler. 15 gün sonra 5. tümen hükûmet ve millete sadık olan diğer aşiretlerin de yardımı ile isyancıları ikinci defa yenmiş ve onları tekrar çöle doğru kaçmak zorunda bırakmıştır.

G. Koçkiri İsyanı

1920 Martında Yunanlılar yeni bir saldırı hazırlığı yaparken Orta ve Doğu Anadolu'yu etkileyen Koçkiri isyanı patlak verdi. Zara, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği ve Kangal ilçeleriyle bunların etrafındaki köylerde yaşayan Koçkiri aşireti reislerinden Haydar Bey'in Kürt Teali Cemiyeti'nin yayın organı olan "Jepin" gazetesindeki yazıları bu olayın meydana gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Hükûmetin kanun kaçaklarını yakalamak için İmranlı'ya kuvvet göndermesini bahane eden isyancılar, 6 Mart 1921'de Millî kuvvetlere saldırdılar. Hükûmet başlangıçta olayları barışçı yollarla çözümlmeye çalıştı ise de bir sonuç alınamadı. Bunun üzerine askeri tedbirler alındı. Elazığ, Erzincan ve Sivas'ta sıkıyönetim ilan edilip, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa isyanı bastırmakla görevlendirildi. 11 Nisan'da harekete geçen askeri birlikler 17 Haziran'a kadar süren çarpışmalarla asi grupları dağıtmışlar ve bu suretle bu isyan hareketi de önlenmiş oldu.

H. Pontus Rum Ayaklanması

Pontus şimdiki Samsun-Trabzon ve çevresine verilen isimdi. 4. Haçlı Seferi sırasında Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesi üzerine Bizans'tan gelen bir Rum kitlesi bu çevreye yerleşmişti. Bu alanda Pontus Cemiyetini kuran Rumlar, örgütlenmeye geçmiş ve silahlanmışlardı. Buradaki Rumların Megalo İdea (Büyük Yunanistan) düşüncesi uğrunda çalıştıkları ve İnebolu'dan Rize'ye kadar olan toprakları Yunanistan'a katmayı amaçladıkları anlaşılmıştı.

Bu çetecilik hareketleri sırasında Rum çeteleri, çok sayıda Türk'ü öldürmüşlerdir. Birçok kişiyi yaralayarak binlerce evi yakmışlardır. Pontusçuların ayaklanma ve çetecilik faaliyetlerini önlemek için TBMM hükûmeti ciddi önlemler almak zorunda kalmıştır. Yeni oluşturulan Merkez Ordusu, Pontus çetelerinin faaliyetlerini ortadan kaldırmak üzere harekete geçmiş ve Pontus Rum çetelerini dağıtmıştır.